

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

OBLIGATORY STATE SOCIAL INSURANCE UKRAINE: THEORETICAL LEGAL PROBLEMS

Тищенко О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В статті досліджуються проблеми розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні як організаційно-правової форми соціального забезпечення. Аналізуються позиції українських науковців щодо змісту поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування, пропонується авторське визначення даного поняття. Наголошується на необхідності нагального запровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні, що дозволить значно покращити медичне обслуговування громадян держави.

Ключові слова: загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний ризик, загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування.

В статье исследуются проблемы развития общеобязательного государственного социального страхования в Украине как организационно-правовой формы социального обеспечения. Анализируются позиции украинских ученых относительно содержания понятия общеобязательного государственного социального страхования, предлагается авторское определение данного понятия. Отмечается необходимость неотложного внедрения общеобязательного государственного медицинского страхования в Украине, что позволит значительно улучшить медицинское обслуживание граждан государства.

Ключевые слова: общеобязательное государственное социальное страхование, социальный риск, общеобязательное государственное социальное медицинское страхование.

This paper investigates the problem of compulsory state social insurance in Ukraine as the organizational and legal form of social security. Ukrainian scientists analyzed the position on the content of the notion of compulsory social insurance, the author proposed definition of this concept. The need for urgent implementation of compulsory state health insurance in Ukraine, which will significantly improve the health care of citizens of the state.

Key words: compulsory state social insurance, social risk, compulsory state social insurance.

Постановка проблеми. З виникненням незалежної Української держави відбувається поступова зміна розуміння сутності соціального забезпечення в контексті європейських традицій. Значної уваги потребує процес формування законодавчої бази в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян як форми реалізації права громадян на соціальне забезпечення в нових економічних умовах.

Стан дослідження. Проблема становлення загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні знайшла своє відображення у працях сучасних вітчизняних науковців В.М. Андрієва, Н.Б. Болотіної, М.І. Бондарука, І.О. Гуменюк, О.В. Москаленко, О.Л. Кучми, С.М. Синчук, С.О. Сільченко, С.М. Прилипка, М.М. Шумила та ін. Проте складні економічні реалії вимагають постійного максимального зосередження уваги на питаннях соціального забезпечення громадян, зокрема вдосконалення правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Метою даної статті є дослідження теоретично-правових проблем загальнообов'язкового державного соціального страхування як головної організаційно-правової форми соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Загальні правові, фінансові та організаційні засади

загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні викладені в Основах законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. Згідно ст. 1 даного закону загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначається як система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [1]. Варто погодитись з думкою вченого-правника О.В. Москаленко, яка, досліджуючи зміст принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування, наголошує, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування – один з найважливіших інститутів соціального забезпечення, завданням якого є підтримання добробуту громадян та їх сімей у визначених законодавством випадках. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є одним з механізмів реалізації конституційного права на соціальний захист

[2, с. 353]. І.О. Гуменюк, вивчаючи правові основи соціального страхування в Україні, доводить, що соціальне страхування в умовах ринкової економіки – провідна організаційно-правова форма соціального забезпечення, яка гарантує особам право на соціальне забезпечення і профілактику соціального (страхового) ризику за рахунок страхових коштів [3, с. 18].

В науковій літературі поняття соціального страхування пов'язується, насамперед, з особливістю матеріального забезпечення страхових соціальних допомог у зв'язку з настанням соціальних страхових випадків, котрі в доктрині права соціального забезпечення дістали назву соціальних ризиків. Досліджуючи питання теорії правовідносин соціального страхування, С.О. Сільченко звертає увагу на соціальний аспект, який відокремлює соціальне страхування від інших видів особистого страхування. Він утілений в особливій природі страхових ризиків. Останні пов'язані з ймовірністю втрати заробітку як основного джерела існування найманих працівників, що породжує негативні наслідки у вигляді настання соціальної незабезпеченості, бідності... Це, у свою чергу, зумовлює широку сферу дії соціального страхування, необхідність його побудови на засадах загальнообов'язковості [4, с. 606]. Нам імпонує точка зору вченої С.М. Синчук, яка, аналізуючи теорію соціального ризику за правом соціального забезпечення, виділяє таку важливу ознаку соціальних ризиків, як соціальна значимість (соціально-значимі обставини) [5, с. 56]. На думку С.М. Синчук, соціальне страхування – це система правовідносин щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам (членам їх сімей) у разі настання соціальних страхових випадків у розмірах і порядку, передбачених законами за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових платежів роботодавцями та особами, в користь яких здійснюється страхування, а також бюджетних асигнувань [6, с. 378]. Визначаючи зміст поняття «загальнообов'язкове державне соціальне страхування», вчений О.В. Москаленко слушно зосереджує увагу на комплексному характері даного поняття. Вона визначає загальнообов'язкове державне соціальне страхування як форму соціального забезпечення населення, що становить собою сукупність створюваних та гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального і соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у разі хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, а також у випадку настання інших установлених законодавством страхових ризиків, за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також інших джерел передбачених законом надходжень, що використовуються виключно за їх цільовим призначенням [7, с. 253]. Слід зазначити, що наведені доктринальні визначення заслуговують на увагу і

є структурно завершеними. Разом з тим проблема вдосконалення правового понятійного апарату нормативної бази права соціального забезпечення залишається актуальною і потребує подальших наукових пошуків. Відповідно, вважаємо за доцільне викласти власне бачення змісту даного поняття. На наш погляд, загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це правові відносини, що виникають між учасниками соціально-страхових відносин (застрахованими особами, страхувальниками, страховиками) з метою захисту соціально-правових інтересів застрахованих осіб у зв'язку з виникненням суспільно-значимих обставин (страхових випадків), які згідно чинного законодавства України є підставою для здійснення страхових соціальних виплат за рахунок коштів страховиків (фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування).

Проблематика розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні полягає і в тому, що Україна – одна з небагатьох країн світу, де не запроваджено загальнообов'язкове державне медичне страхування, хоча цей вид страхування передбачено у ст. 4 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Така ситуація негативно впливає на функціонування системи медичного обслуговування в Україні. За даними озвученими на парламентських слуханнях «Сучасний стан, шляхи і перспективи у сфері охорони здоров'я України», що проходили у Верховній Раді України 05.06.2013 р., у рейтингу стану здоров'я громадян країн світу, проведеному агентством «Блумберг», Україна посіла 99-те місце серед 145 країн. Нас обійшли практично всі країни пострадянського простору – Грузія, Вірменія, Литва, Узбекистан, Білорусь, Росія. Після нас тільки Киргизстан, Туркменістан, Казахстан і країни Африки. Першочерговими завданнями є можливість прийняття пілотного проекту щодо запровадження експерименту про проведення першого етапу обов'язкового соціального медичного страхування на ліки та лікарські засоби; внести на розгляд парламенту проект Медичного кодексу, в якому передбачити, зокрема, такі питання: внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я, до Конституції України, де знову повернутися до питання гідної оплати праці медикам шляхом гонорарів; про фінансування системи охорони здоров'я; про сільську медицину; про права пацієнтів і лікарів; про соціальний захист медичних працівників; про гарантований рівень медичної допомоги; про лікарняні заклади охорони здоров'я; про лікарські асоціації та про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування [8]. Дійсно, саме запровадження страхової медицини варто розглядати як вагомий крок для виправлення вказаної ситуації. З цією метою було розроблено Проект Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» від 21.03.2013 р. № 2597. В цьому проекті для реалізації загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування передбачено створення Фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування [9].

Науковці висловлюють позицію, що створення Фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування дасть змогу забезпечити сталі фінансування медичної допомоги; створити рівність права громадян у користуванні медичним обслуговуванням; безоплатності медичної допомоги на момент її отримання [10, с. 70]. Ми ж вважаємо, що створення Фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування не є обов'язковим кроком в процесі запровадження страхової медицини, відповідні функції по акумулюванню страхових внесків, цільовим призначенням яких є оплата медичної допомоги, може бути покладено на існуючий в Україні Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, діяльність якого регулюється Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18.01.2001 р. № 2240-III. Це дозволить запобігти зайвих витрат для організації діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування. Створення нових, хай навіть цільових, позабюджетних страхових установ завжди є додатковим тягарем для державного бюджету, адже утримання працівників даного фонду буде покладено на державний бюджет. В умовах економічної кризи має велике значення конструктивний підхід в сфері побудови системи соціального забезпечення населення держави. В цій частині слід погодитись з точкою зору російського дослідника Ю.А. Косарева, що у державі, суспільстві, що переживає період реформування, перерозподіл коштів йде одночасно з різних напрямів, змінюється сама природа їх джерел, політика і можливості присвоєння та перерозподілу. У таких умовах система соціального страхування не може не переживати потрясіння [11, с. 91].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна констатувати наступне:

1) в незалежній Україні кардинально змінюється сутність соціального страхування в контексті загальноприйнятих європейських засад, разом з тим законодавство про загальнообов'язкове державне соціальне страхування потребує постійного вдосконалення;

2) на нашу думку, загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це правові відносини, що виникають між учасниками соціально-страхових відносин (застрахованими особами, страхувальниками, страховиками) з метою захисту соціально-правових інтересів застрахованих осіб у зв'язку з виникненням суспільно-значимих обставин (страхових випадків), які згідно чинного законодавства України є підставою для здійснення страхових соціальних виплат за рахунок коштів страховиків (фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування);

3) формування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні має незавершений характер, оскільки в державі не запроваджено загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, що, в свою чергу, негативно впливає на медичне обслуговування в Україні;

4) в процесі впровадження загальнообов'язкового державного медичного соціального страхування не є доцільним створювати Фонд загальнообов'язкового державного медичного страхування, відповідні функції можуть бути покладені на Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. Це сприятиме ефективному формуванню структури соціально-забезпечувальних органів, покликаних впроваджувати в життя дієву соціальну політику держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України від 05.06.1998 р. – № 23, стаття 121.
2. Москаленко О.В. Щодо принципу державних гарантій реалізації застрахованими своїми правами / О.В. Москаленко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – № 21. – 2011. – С. 353–358.
3. Гуменюк І.О. Правові основи становлення соціального страхування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05- трудове право; право соціального забезпечення / І.О. Гуменюк. – Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2001. – 19 с.
4. Сільченко С.О. Окремі питання теорії правовідносин соціального страхування / С.О. Сільченко // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення. Зб. наук. праць. Матеріали І між нар. наук. – практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / за ред. проф. М.І. Іншина, проф. Н.М. Хуторян, доц. В.І. Щербини. – К. : Ніка-Центр, 2013. – 676 с. – С. 605–609.
5. Синчук С.М. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення / С.М. Синчук // Право України. – 2003. – № 3. – С. 55–59.
6. Синчук С.М. Про поняття та особливості соціального страхування / С.М. Синчук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 375–381.
7. Москаленко О.В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки: монографія / О.В. Москаленко. – Х. : Юрайт, 2012. – 400 с.
8. Сучасний стан, шляхи і перспективи у сфері охорони здоров'я України: Парламентські слухання від 05.06.2013 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par>.
9. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування: Проект Закону України від 21.03.2013 р. № 2597: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf.
10. Бондарук М.В. Загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку / М.В. Бондарук // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 154. Правознавство. – 2002. – С. 70–74.
11. Косарев Ю.А. Социальное страхование в России: на пути к реформам : Монография / Ю.А. Косарев. – М. : Московский рабочий, 1999. – 240 с.